

A SZÉPSÉG VARÁZSLATÁBAN

HERCEG JÁNOS

El tudom képzelni, milyen nagy meglepetést s ugyanakkor mennyi ellentmondást vált ki Szenteleky Kornél ifjúkori írásainak most megjelent kötete. Hiszen ismertük valamelyest a múltját, a húszas évek derekán kiadott, *Úgy fáj az élet* című kötete eléggé megmutatta, honnan jött, s regénye, a *Kesergő szerelem* időt és atmoszférát megjelenítve ugyancsak előfordult legalább a céhen belül. Ez a Bori által felfedezett és begyűjtött anyag máris a reveláció erejével hat, s egyben a magyar irodalmi szecesszió szellemidézése.

Igen, az ifjú Szentelekynek kétségtelenül a ködlovagok között van a helye abban a Ferenc József-i „aranykorban” s a dekadencia állóvizében az öreg Kiss József körül, ahol az ifjú elbeszélő a hívők naivitásával még túl is tett a korkép megörökítésén. Amíg ugyanis a sehova sem tartozó Krúdy Gyula budai kiskocsmák mélyén fáradhatatlanul írta Szindbád-történeteit, határozott distanciát éreztetett alakjaival szemben, s jókat mosolygott a bajusza alatt, amikor a hűtlen asszonyt Mária oltára elé térdepeltette vezekelni, hogy aztán majd nyugodtan újra megcsalja az urát, Szenteleky a maga személyes vallomásait öltözteti Lengváry szerkesztő alakjába, csakugyan egy fáradt szív szerelmeit elpanaszolva, ahogy később adott új címet a regénynek.

A kései olvasónak kicsit azon is mosolyognia kell, hogy hősét „levegőváltozás” ürügyén a bácskai lapályra hozza. Igaz, hogy előbb egy kis képzőművészeti kirándulásra viszi az olvasót, a Nemzeti Szalon sűrű vásznai közé, ahol szerelmének, az ugyancsak álmata Margit asszonynak a képei is láthatók, „de annyira becsületes rajzzal és kezeléssel, hogy senki sem állt meg előttük”. S ez a futólagos képzőművészeti minősítés majdnem osztályöntudatra vall, ahogy a századelő úri társadalmának ízlését fejezi ki, elrajzolásban elmarasztalva a „moderneket”.

S a levél! A levél, amely nélkülözhetetlen betétje volt minden akkori irodalmi műnek, főleg a búcsúlevél, jelen esetben Margit asszonynak, a magyar kaméliás hölgynek, ugyancsak eleget tesz az előkelő társadalom ízlésének,

ahogy már Zerkovicz is itt van abban az időben, s a halványsárga rózsának panaszoja el, hogy nem érdemes élni. És a párbaj, amelyet lovagias kötelességből vállalt lengvári Lengváry szerkesztő, aki a tetejében még Alfréd is, mert az Istvánok, Jánosok és Péterek legföljebb urasági inasok lehettek vagy kocsisok, s párbaj előtt a halál lehetőségét is bele kell kalkulálni a dologba. Markovics grófot azért provokálta a szerkesztő, aki mindenekelőtt költő volt, mert az Margit asszony „finom fehér lényéhez vad, szexuális megkívánással, durva, önző marokkal, állatias kéjjel nyúlt”. És egy füst alatt elmondja Lengváry a búcsúlevélben, hogy anyja egy hesseni uralkodó hercegi családdal volt rokonságban – noblesse oblige! –, míg hozzá gyerekkorában egy ijedt szemű mademoiselle jött az udvarházba, aki Béranger-verseket olvastatott vele a százados tölgyfák alatt, és így tovább, és így tovább.

De így, messziről, egy megváltozott, egyszerűbb, őszintébb és józanabb világból visszanézve, úgy tűnik, mintha mégsem az lett volna a fontos, amit erről a korról és osztályról írt, hanem ahogyan mindezt írta. Hosszú, lírai futamokkal, sűrű alliterációk között, közben egy-egy finom esszének beillő kitekintéssel is a zene és a művészet tájaira. Abban a hiszemben, hogy ez kell az olvasónak, ez az önmagáért való szépség, ez a finom és soignirt előadás, mintha a magyar Pimodan még ott lett volna Kiss József lapja vidékén, míg a *Nyugat* alábbi ingénumoknak adott volna hajlékot, amilyen Móricz Zsigmond volt, meg Ady, a maguk izgató és lázító, hatalmas forradalmi attitűdjével. Itt viszont még Oscar Wilde volt az eszménykép, a szépség és finomkodás élvezetével, miközben a forma fontosabb volt a tartalomnál, az érzelmes világfájdalom pedig hozzátartozott a fiatalsághoz, úgyhogy a húsz-egynéhány éves Szentelekynek is vállalnia kellett. Kedvenc költője sokáig Leopardi volt, a vigasztalan reménytelenségről szóló verseivel, gyerekkorában meg az alispánék zsúrjain négykezesben játszotta Chopin szonátáit, s legfeljebb még a Don Juan menüettjét.

A most kiadott kötetben az említett regényen kívül még néhány ilyen módon s hasonló hangvételben írt novella és rövidebb hangulatkép kapott helyet. De szép számmal recenzió, sőt vitacikk is, amelyek még pregnansabban állítják eléink a fiatal Szenteleky romantikus alakját. S már maga a tény, hogy *A Hét*nek a főmunkatársa volt, aki egyik írásában Kiss József helyett védte a lap irányát a katolikus *Élettel* szemben, arra enged következtetni, hogy jelentős szerepe volt az első világháború pesti irodalmi életében. S éppen ezért érthetetlen, hogy eddig sehol sem bukkantunk ennek az ő szereplésének a nyomára. Igaz, hogy húszévesen írt regénye könyv alakban csak 1919-ben jelent meg, forradalom és ellenforradalom viharában, amikor egy fiatal író regénye, méghozzá *A Hét* konzervatív táborából, nem kelthetett feltűnést. A korszak regénye *Az elsodort falu* volt, világnézeti konfrontációkra bőven alkalmat adva, s hiába taglózta le Fülep Lajos megfellebbezhetetlennek tűnő

bizonyító érvekkel, Szabó Dezső példátlan stílusparádéja maradandó hatást keltett.

A most újra megjelent, rövid lélegzetű kritikai írásai elfogadhatóbb képet mutatnak a fiatal író ízléséről és életérzéséről, mint a regénye, világszemléletét is elválasztva attól a „kuglófromantikától”, amit későbbi emlékeiben felpanaszolt, noha nem egyszer érezhetően alkalmazkodó volt, például Herczeg Ferenc iránti jóindulatával s Móricz Zsigmonddal és Tersánszkyval szembeni fenntartásaival, miközben Krúdy és Török Gyula írásművészetével érzett rokonszenve hangsúlyozottan kifejezésre jut, ha mindjárt harmadrangú színpadi szerzőkről is elismerően ír, s egy Surányi Miklós túlértékelésétől sem riad vissza.

Így azonban, ahogy van, ez a kötet Bori értő, kegyeletet kifejező utószavával, egészen rendkívüli irodalomtörténeti kordokumentum, s ábrándosan szép elbeszélői kvalitásaival olvasói sikerre is számíthat.

Ezzel szemben irodalmi köreinkben izgalmat kelthet, hiszen mi már egy másféle Szentelekyt ismertünk el vezérnek és honfoglalónak, miután késhegyig menő viták, sőt politikai inszINUÁCIÓK után sikerült felszabadítanunk az átok alól, úgyhogy negyed századdal ezelőtt még írásainak két kötetét is kiadhatuk, máig sem tisztázott szempontok szerinti tüzetes válogatás után. A háború alatt megjelent négy kötet hívebben mutatja be a hatalmas világnézeti korfordulón átesett, művészi ízlésében is alaposan megváltozott Szenteleky Kornélt, épp ezért ideje lenne a teljes, amúgy sem túl terjedelmes életművet megjelentetni, hogy közel kerülve hozzá, elődjének ismerje el a fiatalabb nemzedék is, mindenki, aki ezen a tájon magyarul akar írni! És ettől még semmit sem veszene tündöklőn bravúros szépségéből a fiatalon írt Nászéjszaka című novellája, amelyről eddig nem tudott senki. Pedig mintha máig ez volna írásművészetének csúcspontja! Korai világpolgárságán sem esne csorba!

Mindentől függetlenül azonban, máig sem ismerjük – ez a kötet győzött meg róla! – Szenteleky mindent felölelő irodalmi munkásságát, s egyéniségének elmentmondások tüzeiből kialakult emberségét. A sík vidék fölött vonuló Telecska alatt, amely a nagy és gazdag Szivác magyar zselléreinek és napszámosainak letelepülési helye volt, az utóbbi évek decemberi napjaiban meg nekünk a zárandokutunk, melyeknek során emlékbeszédek hangzanak el, s eközben valamivel mégis adósok maradtunk. Itt, a nagy társadalmi átalakulás világnézeti vajúdásában s a fennen hangoztatott szocializmus ígézetében: Szenteleky Kornél szocializmushoz való vonzódásának ismertetésével.

Pedig élete utolsó éveiben, halálos betegen és magányosan, s mégis a meszsze derengő jövőbe nézve bizakodón, ez az ő nagy világnézeti metamorfózisa oly szembetűnő volt, hogy egyszerűen érthetetlen, miért maradt el mégis részletes vizsgálata. Ehelyett konokul és következetesen a sehova sem tartozó, álmagat világpolgárt hagytuk magunk elé idézni még a hatvanas évek szaba-

dabb irodalmi légkörében is, amikor egy tehetséges, új nemzedék jelentkezett, amely mintegy *salvus conductus* keresve, övele akarta bizonyítani a kötetlenség, már-már a sehova se tartozás jogosnak vélt igényét a merev szocrealizmus bürokratikus kényszerének feloldása után, amikor már róla is írni lehetett, s a magyar irodalmat egyetemi szinten tanították.

Nem utolsó műveire hivatkozott ez a szellemi szabadságot lelkesen köszöntő és kiélő nemzedék, amely a Sturm und Drang hevületével lépett fel, hogy lerázza magáról többnyire falusi származásának emlékét, mélyen lenézve azt a bizonyos templomtorony-romantikát, s a költői szavak bűvöletében egész szívvel forduljon Európa felé. Pedig igazán nem találhatott volna magának különbsz eszményképet a húszas évek Szentelekyjénél, az *Úgy fáj az élet* reménytelen lírikusánál, aki e porba, sárba és maradiságba fulladó vidéken „bús, bandzsa falusi estéken, sok könyv között köhögősen” a versírásban keresett vigasztalást, mint rég időszerűtlen s ugyancsak a halál felé ballagó testvére, Leopardi. Életet, eszmét, humanizmust egy ugyancsak régi idejétmúlt gyűlekezetben remélve, az akác jelképével és a katedrálisokat építő középkori kőművesek emlékével. Ahogy Kazinczy korában Kelet-Európában is a szabadkőművesség volt a testvéri és nemzetközi összetartás fellegvéra. Még nem vesztette el biztatását fényét, mint a huszadik században, amikor páholyait többnyire kisvárosi szatócsok népesítették be, akik között Szenteleky érthetően nem találhatta meg a maga helyét.

Maradt a nagyvilág, az utazás, Párizs, Itália, Egyiptom, Athén – csak el innen, el, minél messzebb, mintha ez itt nem az ő világa lett volna. Mint ahogy nem is volt. Ő tizenöt évesen Cimabue-ról írt tanulmányt, mert már gyermekkorában megjárta Firenzét, Velencét és ismerte a trecento s a quattrocento színesen lángoló csodáit. Az ifjú Sztankovits Kornél Anatole France Crainquebille-jét olvasta a pad alatt, eredetiben, természetesen, míg a katedrán Mihalek tanár úr a magasabb matézis titkait feszegette. S a délutáni séta közben a Freuleinnal kellett konverzálnia unottan és utálatosan, mert a vásártéren vidáman futballozó iskolakerülő fiúkkal szeretett volna elvegyülni, de nem lehetett, menni kellett az összeborult celtiszlombok alatt az úrigyerekek közé, akik korántsem voltak oly vonzóak, mint a vásártér bátor suhancjai.

Hogy is érezhette volna jól magát tíz-húsz évvel később Szivácon, ebben az otthoni idegenségben? Maradt az irodalom az elvágódás hangszerén, s lelkifurdalást eloszlátón a hazulról vitt, ingyen orvosság, fel a Telecskára a szép, szegény parasztlánynak, aki vért köpött, és nem lehetett segíteni rajta.

Ebből az egész súlyával lehúzó légüres térből emelte ki Szentelekyt a felszólítás, hogy álljon élére a vajdasági magyar irodalomnak, amely a maga helyét kereste az új hazában. S egyszerre kinyílt előtte a világ. Nem a hívogató, meszsi fényekkel ragyogó! Ez a sötét, disznóolszagú bácskai táj, néhány esténként verset vagy tárcát írogató falusi tanítóval vagy „meg nem értett boltosné-

val s a dadogó, magyar helyesírást sem tudó, mert magyar iskolába is alig járt, lázas mondanivalókkal jelentkező fiatalsággal.

Többé nem volt egyedül. Felnéztek rá, tanácsot, biztatást vártak tőle, éreznie kellett, hogy felelősséggel tartozik népe megmaradása szolgálatában, amely ugyancsak hátrányos helyzetéből, szegénységéből, árvaságából szeretne kitörni. És nemcsak itt benn, a kinti világ dolgai szintén más értelmet és jelentőséget kaptak. Menjenek hát isten hírével a ködevők, az affekta dekadensek, mert ő maga is hangot vált, ezentúl egyszerűen ír egyszerű emberekről, s a katolikus *Figaro* helyett Barbusse lapját, a *Le Monde*-ot hozza már a sziváci postás. S ami újnak, modernnek, erősnek tetszett, annak gyökere is volt, nem lebegett légüres térben, az itt és most igazságát szerette volna világgá kiáltani. Egyszerre megértette, hogy a nemzeti jogtalanság szociális kérdés, hogy mindenekelőtt a társadalmi egyenlőtlenségnek kell megszűnnie, s a sértődött bezárkózás helyett a minél szorosabb kapcsolatok megteremtésére törekedni. Nem véletlenül előzte meg a *Vajdasági Írást* a *Bazsalikom*, a délszláv költészet magyar gyűjteménye! S megértette, hogy „vallani és vállalni kell a leírt szót és a vele járó felelősséget”.

S mindez nála már nemcsak vezéri program volt. Saját írói munkásságát se volt képes függetleníteni ettől a felismert és vállalt felelősségtől. Hangos szóval tagadta meg korábbi Leconte de Lisle-től eredő parnasszien rideg kánonját, mely szerint „a költő ne vigye véres szívét a vérszomjas plebs elé”. Ő programverset írt, a Szélmalomharcot, s egyszerű történeteket egyszerű emberekről, amennyire csak tőle tellett, mellőzve írásaiból a dekoratív elemeket. Mint aki végleg megcsömörlött a magáért való szépség varázsától. A *Harminc szovjet novella* világsikerét azzal magyarázta, hogy tér és idő gyökereiből ered, s készülő antológiájának a kifejezőnek vélt *Akácok alatt* címet adta, abban a hitben, hogy ennek a vidéknek egységes lelke van.

Utolsó regénye, az *Isola Bella*, Ingéjének alakjával már egy új nemköziség szellemében fogant. A dán kommunista lány és a magyar fiú szerelme a szép olasz szigeten romantikus formák között születik ugyan, de szórakoztató lektűrökből kölcsönzött naftalinszaga ellenére korszerű európai regény, az olasz táj minden szépségének otthonos ismeretével, s a Neue Sachlichkeit világnézeti kérdéseket taglaló egyszerűségével. Ha álom volt is, és utópia az új világ, amely felé az illegális pártmunkát végző lány a szerelmesét vezette, szép volt, mint a hittel és meggyőződéssel teli ifjúság. Programirodalom, irányregény, de a tisztességes szándék legyőzte benne a szöveg helyenkénti szürkeségét. Talán az utóbbi hátráltatta a világnézeti kritika elismerését, amit persze bibliográfiai bizonyíték hiányában feltételezünk csupán.

De hát a szocialista programirodalom egész Európát elárasztotta, úgyhogy még az isten háta mögötti Bácskaságban is hinni kellett az igazában, ha már annyi idő és annyi csalódás után ma csodálkozik is rajta az ember.

„Nem tudom, olvasol-e franciául? – kérdezi fiatal barátjától. – Egy kedves mesekönyvem van, egy proletárfiú kalandozása a kapitalista igazságtalanságok között (Jean sans Pain par Vaillant-Couturier). Ha érdekel, beküldhetem.” A kommunista Vaillant Couturier-t ajánlja a tanítványának! S ugyanabban a levélben élénken tiltakozik a feltevés ellen, mintha az általa szerkesztett *Ákácok alatt* című novellaantológia polgári szellemben készült volna... „A proletár-írók nemcsak hogy nem erősítették volna a polgári irodalmat, hanem jelenlétük éppen ellenkezőleg, sápadtabbá tehetné volna a polgáriak erőtlenségét!” – írja szegény Latáknak abban az időben, amikor számottevő osztályharcos proletárelbeszélő a levélírón kívül, sajnos, nem is volt itteni magyar nyelvterületen. Már én se merem magam annak érezni! A hangos elkülönülés mögött nem volt senki. Viszont Laták tisztességét bizonyítja, hogy a háború után az elsők között állt ki Szenteleky jószándékát és együttműködési készségét igazolni.

És ennek ellenére vérszegény polgári írónak tartották, aki a szocialista Jugoszláviában nem lehet követendő példa!

A helyi színek elméletét is a szemére vetették. Majdnem úgy, mint régi ellenfele, Havas Emil, hogy „vicinális irodalmat” akar kitenyészteni. Különböző ezeket a „helyi színeket” később is félreértették. Mintha csak sötétben vágató vesszőparipája lett volna, akárcsak az „esprit actuel”, Taine árnyékával, még a bonapartizmus fertőzésétől is félve. De hát a királyi Jugoszláviában, vakbuzgó cenzorokra való tekintettel mégsem mondhatta: írjátok meg a jogtalanságot, az elnyomást, a föld nélküli földművesek sorsát, akikkel tele voltak Bácska és Bánát emberpiacai!

Vonzódását a szocializmushoz ékesen bizonyítja a tény, hogy osztályharcos szellemben írt cikkeket és könyvismertetéseket közölt a *Kalangyában*, mit sem törődve vidéki fiskálisok és falusi plébánosok felháborodásával, de félreérthetetlenül kiállva az ilyen közlemények írói mellett, mint aki világnézeti elkötelezettségét, egy új társadalmi rend eljövételének ígézetét nyíltan vállalni kívánja.

S most itt van ez a fiatalságát idéző könyv a szenvelgő, helyenként érzélgősen finomkodó hangulatok penetrációjával, s mégis a szépség varázslatában foganva, amelyek mellett a halála előtti „áttérés” éveiben írt történetei minden igazságuk ellenére vigasztalanul szürkén hatnak. Mintha szépség és valóság nem mindig járna egyazon úton, s az íróhoz, ha megtagadja is, elválaszthatatlanul hozzátartozik a fiatalsága.